

*До Спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.025
у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова*

29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8

ВІДГУК

**офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора
Волкової Юлії Анатоліївни
на дисертацію Коломійчука В'ячеслава Олеговича
"Правові засади кримінальної відповідальності та протидії рейдерству в
Україні", поданої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 - Право**

Актуальність обраної теми дисертаційної роботи. В умовах кризового стану вітчизняної економіки увага держави повинна бути сконцентрована на створенні сприятливого середовища для відновлення росту економічних показників, стабільності економічної системи, покращення інвестиційної привабливості України тощо. Такі завдання можуть бути реалізовані виключно внаслідок забезпечення належного захисту господарської діяльності та права власності, у тому числі шляхом застосування кримінально-правових заходів.

Разом з цим, суттєвою перепоною на шляху нашої держави є рейдерство, яке тривалий час деструктивно впливає як на господарську діяльність окремих суб'єктів, так і на національну економіку загалом. Більшість дослідників солідарні у тому, що це явище набуло свого поширення на території України у 90-х роках ХХ століття та попри тривалу історію свого існування досі має систематичний характер проявів. Така проблема зумовлена, зокрема, еволюціонуванням його форм - переходом від силових проявів (фізичне захоплення майна, блокування діяльності підприємства тощо) до інтелектуальних (заволодіння майном підприємства шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів,

реєстраційне рейдерство тощо). При цьому, вітчизняний законодавець у повній мірі за цією еволюцією не встигає.

Як результат, чинні кримінальні заборони, основним призначенням яких була кримінально-правова протидія рейдерству (у першу чергу слід вести мову про статті 205-1, 206, 206-2 КК України) працюють неефективно.

Вказане вище підтверджує потребу сучасного переосмислення сутності рейдерства, а також дослідження питань кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які охоплюються цим поняттям. Більше того, оскільки вітчизняне законодавство фактично визнає рейдерство кримінальним правопорушенням, існує також потреба у дослідженні питань, пов'язаних із кримінально-правовою протидією рейдерству. Тому актуальність обраної теми дисертаційної роботи не викликає жодних сумнівів.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми кафедри кримінального права і процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова "Забезпечення прав людини у сфері боротьби зі злочинністю (номер державної реєстрації 0117U000106).

Обрана тема узгоджується з пріоритетними напрямками розвитку правової науки та основними завданнями розвитку Національної академії правових наук України на 2016-2020 та 2021-2025 роки, затвердженими загальними зборами Національної академії правових наук України 03.03.2016 та 26.03.2021 відповідно.

Достовірність та обґрунтованість більшості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, веденням коректної полеміки, використанням різноманітних методів дослідження (с. 23-24), вдалою та оригінальною логікою викладення матеріалу, яка дозволила автору виконати поставлені перед собою завдання (с. 22-23). Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу відповідно до встановлених вимог визначені коректно (с. 23), співвідносячись між собою як загальне і часткове.

Теоретико-методологічний інструментарій дисертаційного дослідження зумовлений метою та особливостями досліджуваного предмету. Аналіз змісту роботи, висновків, пропозицій та рекомендацій автора дозволяє переконатися у тому, що задекларовані методи дослідження (діалектичний, логічний, системний, компаративістський, догматичний, збору та аналізу, контент-аналізу та ін.) були успішно використані та дозволили автору належним чином дослідити кримінальну відповідальність та протидію рейдерству в Україні.

При написанні роботи В.О. Коломійчук опрацював значний (всього 281 джерело) масив кримінально-правової, кримінологічної та довідкової літератури, здійснив аналіз роз'яснень вищих судових інстанцій колишнього України, законопроектів і супровідних щодо них документів, звернувся до досвіду зарубіжного законодавця. З огляду на бланкетність диспозицій досліджуваних кримінально-правових норм, здобувач також використав положення цивільного і господарського права для детального аналізу відповідних інститутів. Достатньою виглядає емпірична база дослідження, яку, як стверджує дисертант (с. 24), становлять 118 вироків з правовою кваліфікацією дій засуджених за ст.ст. 205-1, 206 чи 206-2 КК України. Незважаючи на те, що в тексті роботи і додатках до неї немає інформації, яка б підтверджувала проведення відповідного узагальнення, водночас дисертація містить численні посилання на матеріали конкретних вироків, яким дається кваліфікована оцінка і за допомогою яких вдало ілюструються законодавчі і теоретичні положення (зокрема, с. 42, 49, 93-94, 121-122, 125, 145, 151, 197, 201-203).

Також позитивно слід відмітити збір дисертантом та відповідне узагальнення з викладом статистичних даних Офісу Генерального прокурора про обліковані кримінальні правопорушення за ст.ст. 205-1, 206, 206-2 КК України за період з 2014 по 2021 рік; та Державної судової адміністрації України щодо засуджених осіб за ст.ст. 205-1, 206 та 206-2 КК України за період з 2014 по 2021 рік (с. 255-257).

Ознайомлення з роботою дозволяє зробити узагальнюючий висновок про те, що В.О. Коломійчук вміє логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки, застосовувати різноманітні методи наукового пізнання. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості та достовірності, що підтверджується кваліфікованим використанням теоретико-методологічного інструментарію, дослідженням значного масиву теоретичного матеріалу та матеріалів судової практики.

Визначаючи *новизну наукових положень, сформульованих у дисертації*, слід зазначити, що різні кримінально-правові аспекти відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 205-1, 206, 206-2 КК України, досліджувались багатьма вітчизняними науковцями, численні і доречні посилання на праці яких містить текст дисертації В.О. Коломійчука.

Більше того, з цієї тематики захищено ряд дисертацій, а саме:

- "Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності" (2012, автор - Л.М. Скора);
- "Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання (2019, автор - С.С. Титаренко);
- "Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (2019, автор - Н.М. Грищенко);
- "Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (2019, автор - І.М. Федулова);
- "Кримінально-правова відповідальність за вчинення рейдерства в Україні" (2021, автор - В.С. Бахуринський);
- "Кримінальна відповідальність за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців (ст. 205-1 КК України) (2021, автор - О.М. Нестеренко).

Також своє бачення розв'язання проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство запропонувала робоча група, яка займається проектом нового Кримінального кодексу України.

Однак слід зазначити, що предметом більшості із вищевказаних дисертаційних досліджень була кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, передбачене лише однією кримінально-правовою нормою (ст. 206 КК України - у Л.М. Скорої; ст. 206-2 КК України - у Н.М. Грищенко, І.М. Федулової, В.С. Бахуринського; ст. 205-1 КК України - у О.М. Нестеренка). Лише С.С. Титаренко у своїй дисертації комплексно розглянув ст.ст. 205-1, 206 та 206-2 КК України. Попри це, актуальність роботи В.О. Коломійчука полягає в унікальності пропонованої концепції криміналізації рейдерства, яка досі на дисертаційному рівні не висловлювалась, а також в переосмисленні окремих кримінально-правових аспектів рейдерства з огляду на аналіз його сучасних форм на прикладі конкретних вироків з правовою кваліфікацією за ст.ст. 205-1, 206 чи 206-2 КК України. Більше того, окрім власне кримінальної відповідальності дисертантом приділено увагу також і питанням кримінально-правової протидії рейдерству. Таким чином, дисертація В.О. Коломійчука є одним з перших монографічних досліджень проблем кримінальної відповідальності та протидії кримінальним правопорушенням, передбаченим ст.ст. 205-1, 206, 206-2 КК України, які, на думку автора, охоплюються поняттям рейдерство. Рецензована дисертація своєчасно і успішно заповнює вказану прогалину у наявних наукових розвідках.

Положення, які висуваються на захист (с. 25-27), вдало класифіковані відповідно до встановлених вимог, є новими або містять значну частку новизни.

До наведених у дисертації положень, які характеризуються (повністю або частково) новизною і достатньою мірою аргументовані здобувачем, є підстави віднести положення про:

- доречність розуміння рейдерства як комплексу незаконних дій, спрямованих на встановлення контролю (юридичного або/і фактичного) над юридичною особою або заволодіння її майном проти волі власника або керівника такої особи (с. 43, 82);

- доцільність виділення трьох рівнів розуміння переліку кримінальних правопорушень, за якими можуть класифікуватись дії рейдерів - у вузькому, широкому та найбільш широкому значенні (с. 51-53);

- наявність підстав для запозичення досвіду кримінально-правової протидії рейдерству у державах-колишніх учасниках СРСР (зокрема Казахстану, Киргизстану, Литви, Естонії) з огляду на спорідненість правових систем та однакове розуміння рейдерства як виключно незаконного явища (с. 61-62, 81-83);

- недоцільність об'єднання в одній частині статті 206 КК України таких діянь як "Вимога припинити займатися законною господарською діяльністю чи обмежити її" та "Захоплення єдиного майнового комплексу або його частини" з огляду на їх принципову відмінність (с. 129-130);

- обумовленість виключення з диспозиції ст. 205-1 КК України такого діяння як "Внесення в документи, які подаються для державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця, завідомо неправдивих відомостей (с. 123-124);

- кримінологічну характеристику особи злочинця за ст. 205-1, 206 та 206-2 КК України (с. 151-153);

- індикативні показники ефективності кримінально-правової політики протидії злочинам, які охоплюються поняттям "рейдерство" (с. 170-171, 172, 176, 179, 180). Відповідно, методологічно значущим є проведений аналіз зазначених показників та визначення рівня ефективності відповідної політики;

- необхідність об'єднання статей 206 ("Протидія законній господарській діяльності") та 206-2 ("Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації") КК України з огляду на спорідненість їх мети та однаковий видовий об'єкт, в єдину консолідовану статтю з назвою

"Рейдерство" (с. 180, 187, 203). При цьому дисертантом обґрунтовано підстави невиключення до такої статті наявної нині ст. 205-1 КК України ("Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб - підприємців) (с. 187);

- теоретичне обґрунтування доцільності узгодження видів та розмірів покарань у санкціях ст.ст. 205-1, 206, 206-2 КК України з огляду на проаналізовану практику призначення таких покарань як виправні роботи, арешт, штраф, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк (с. 193-200).

У дисертації наводиться й чимало інших цікавих і слушних наукових положень, ідей, висновків.

Практичне значення одержаних результатів у законотворчій, правозастосовній, науково-дослідній діяльності, освітньому процесі достатньою мірою висвітлене у дисертації (с. 27), частково підтверджується такими документами як 1) Акт Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова про реалізацію результатів наукових досліджень від 30 вересня 2022 року; 2) Акт Слідчого управління Головного управління Національної поліції у Київській області про впровадження в практичну діяльність від 14 жовтня 2022 року; 3) Лист Голови Комітету Верховної Ради України з правоохоронної діяльності від 20 жовтня 2022 року №04-27/12-2022/177882 та 4) Лист народного депутата Верховної Ради України від 20 жовтня 2022 року №168/20-31, а тому сумнівів не викликає.

Вважаю, що передусім результати дисертаційного дослідження В.О. Коломійчука можуть бути використані для вдосконалення кримінального законодавства України, а також у науковій діяльності (для подальших досліджень проблематики відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 205-1, 206, 206-2 КК України).

У висновках дисертації наводяться авторські редакції ст. 205-1 КК України (с. 211) та ст. 206-2 КК (с. 211-213), які є закономірним підсумком

проведеного дослідження і у кращий бік відрізняються від чинних редакцій цих норм.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Усі наукові статті, опубліковані дисертантом у фахових виданнях (6 статей), відповідають вимогам МОН України щодо наявності обов'язкових елементів (постановка проблеми у загальному вигляді; аналіз останніх досліджень і публікацій; виділення невирішених частин загальної проблеми; формулювання цілей статті тощо). Усі статті містять повний опис наукових результатів, що підтверджує їх достовірність.

У наукових працях, в яких висвітлюється основний зміст дисертації (загалом 13), не виявлено тотожних за змістом статей, опублікованих у фахових виданнях. Зміст публікацій цілком відповідає тексту дисертації. Можна констатувати те, що результати та висновки, які містяться в аналізованому дисертаційному дослідженні, відомі широкому колу наукової громадськості. Результати дослідження доповідалися на круглих столах та конференціях.

Таким чином, можна зробити висновок, що основні положення та висновки дисертації авторкою оприлюднені належним чином.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації характеризуються аргументованістю та послідовністю.

Водночас ознайомлення з кваліфікаційною науковою роботою дозволяє висловити певні ***побажання та критичні судження.***

1. Дисертант зазначає, що "у вузькому значенні злочинами, які охоплюються поняттям рейдерство, є: 1) протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України); 2) протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України). Вчинення вказаних злочинів завжди свідчить про вчинення рейдерства" (с. 54).

Надалі, аналізуючи об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, автор приходять до висновку, що "додатковим *обов'язковим* безпосереднім об'єктом протиправного захоплення майна підприємств, установ, організацій виступає право власності на зазначене майно .." (с. 102).

У науковій доктрині кримінального права сталим є розуміння додаткового обов'язкового об'єкта злочину як об'єкта, якому поряд з основним *завжди* заподіюється шкода і без якого кваліфікація за даним складом є неможливою.

Таким чином, оскільки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, на думку автора, завжди є рейдерством, то рейдерство завжди посягає на право власності.

Натомість, автором зазначено, що "заволодіння майном суб'єктів господарювання не завжди є кінцевою метою рейдерської атаки. Практика вітчизняного рейдерства знає випадки, коли цілями рейдерства виступали усунення конкурента з ринку, отримання монопольного становища, захоплення контролю над юридичною особою, зміна менеджменту тощо" (с. 91).

Вбачається певна логічна неузгодженість такого висновку, оскільки керуючись авторським розумінням об'єкта за ст. 206-2 КК України, правильним був би висновок, що рейдерські атаки завжди посягають на право власності. Відповідно, таку ознаку як посягання на право власності (або завдання шкоди праву власності) слід було б визначити якщо не обов'язковою, то типовою ознакою рейдерства.

2. Важливою складовою дослідження кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України, є їх розмежування з суміжними складами кримінальних правопорушень, що можливо доцільно було комплексно відобразити у окремому підрозділі роботи. Натомість це питання вирішується автором точково та лише до щодо деяких суміжних складів кримінальних

правопорушень (наприклад, щодо ст. 189 КК України на с. 125 та с. 128 дисертації; щодо ст. 358 КК України - на с. 118-119, с. 121; щодо ст. 190 КК України - с. 133-135). При цьому, суміжними до досліджуваних у дисертації також є кримінальні правопорушення, визначені автором у переліку, який охоплюється поняттям рейдерство у найбільш широкому значенні, а саме: ст. 187, 197-1, 219, 223-1, 231, 257, 260, 296, 355, 356, 365-2, 366.

3. Досліджуючи практику призначення покарання за кримінальні правопорушення, які охоплюються поняттям рейдерство, дисертант погоджується з доцільністю застосування принципу домірності санкції та економії репресії (с. 194). У подальшому наводиться думка, що "окремого дослідження потребує питання перегляду розміру штрафів, зокрема у бік їх збільшення, що дозволить створити додаткові надходження до державного бюджету України (с. 198).

Враховуючи вказане, слід рахувати за прогалину відсутність аналізу у дисертаційному дослідженні прийнятого у першому читанні проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення відповідальності за окремі кримінальні та адміністративні правопорушення у сфері господарської діяльності, службової діяльності, діяльності осіб, що надають публічні послуги та кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади від 02.07.2020 №3783. Більше того, здобувач посилається на цей законопроект (№196 у списку використаних джерел), використовуючи його у контексті визначення переліку статей, які охоплюються поняттям рейдерство (с. 48). Натомість, увагу слід було також приділити сутнісним пропозиціям цього акту, зокрема наступним:

- доповнити статтю 205-1 КК України ч. 3 наступного змісту "Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або службовою особою з використанням свого службового становища чи у разі, якщо ними завдано шкоду в особливо великому розмірі, - караються штрафом від 20000 до 40000 нмдг, або позбавленням волі на строк від 5 до 7

років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого";

- у ч. 3 ст. 206 передбачити покарання у вигляді штрафу від 20000 до 40000 нмдг, або позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 3 до 5 років або без такого та з конфіскацією майна.

Тим більше, у висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на вказаний проект справедливо зауважено, що законопроект, метою якого є посилення кримінальної відповідальності, зокрема, підвищення розміру санкцій, повинен мати серйозне наукове обґрунтування і бути результатом ґрунтовного аналізу практики застосування відповідної (відповідних) статті (статей) Особливої частини КК України. Зокрема, законопроект, зміст якого полягає у збільшенні розмірів (строків) покарання у виді штрафу, позбавлення волі на певний строк та запровадженні додаткового покарання у виді конфіскації майна, має супроводжуватись статистичними даними та прикладами із практики, які б доводили неефективність/недостатню ефективність чинної редакції санкції (санкцій) відповідної (відповідних) статті (статей) Особливої частини КК. Проте обґрунтування такого роду у доданих до законопроекту документах відсутнє.

Тому, з огляду на те, що такий аналіз в частині практики призначення інших видів покарань за ст. 205-1, 206, 206-2 КК України здійснювався В.О. Коломійчуком, варто було б зосередити увагу і на практику призначення штрафу та доцільність (або недоцільність) зміни його розміру.

Зроблені зауваження та побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність досліджуваність В. Коломійчуком проблематики.

Загальний висновок. На підставі викладеного вважаю, що дисертація "Правові засади кримінальної відповідальності та протидії рейдерству в Україні" є кваліфікаційною науковою працею, яка містить положення, що мають істотне значення для кримінального права. У результаті проведеного дослідження отримано нові, систематизовані та науково обґрунтовані результати, які є реальним внеском автора в розвиток та поглиблення теорії кримінального права.

Дисертація Коломійчука В'ячеслава Олеговича на тему "Правові засади кримінальної відповідальності та протидії рейдерству в Україні" відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право. Автор дисертації - В'ячеслав Коломійчук - заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 "Право".

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
Імені Тараса Шевченка

Ю.А. Волкова